

תדפיס מתוך

דברי הקונגרס העולמי האחד-עשר למדעי היהדות

חטיבה ג
כרך ראשון

ספרות תלמודית ורבנית

ירושלים תשנ"ד
האיגוד העולמי למדעי היהדות

כתובי יד, דפוס יד, ערש דפוס ודפוס המאה השש-עשרה בספרות איטליה:

חידושים ותגליות

אנג'לו מרדכי פיאטלי

ביוזמת המוסד לקטלוג האחיד האיטלקי התחילה, לפני מספר שנים, תכנית קיטלוג דפוס המאה ה־17 אשר נדפסה באיטליה והשמורים בספרות הציבורית; היום יצא לאור שני כרכים בלבד. מיותר לציין שהספרים העבריים לא נלקחו בחשבון ונדחו הצידה לעת עתה. לגבי הספרים הללו ישנם ויכוחים על שיטת הקיטלוג, על שיכתוב השפה העברית לאותיות לועזיות ובעיות אחרות בעלות אופי פורמלי. אורבא ישנן גם יתרונות עבורנו מתהליך הקיטלוג הנוכחי. כי הספרנים מתבקשים "לינובר" באוספים כדי לגלות ולרשום כל דפוס המאה ה־17 וצמצאים ברשתם; ובזמן החיפוש הם מסמנים בדרך כלל גם פרסומים שאינם מסוגלים לפענח בעצמם. פירושו של דבר מזוהר בעיקר בפרסומים הכתובים בעברית. ניתן לצל, אפוא, את עבודת הספרנים האלה לצורך קיטלוג הדפוסים העבריים. לי עצמי הזדמן לקטלג את האוסף העברי שבספריית אנג'ליקה, אליסגריצה ווליצ'יאנה ברומא בצורה כזאת וכן הזדמן לספרנים אחרים שעומדים לפרסם את פרי עבודתם.

בהזדמנות זאת ברצוני להודיע גם שב-1990 נתחן ברומא המרכז הביבליוגרפי של איגוד הקהלות באיטליה (Centro Bibliografico); מטרתו, בין היתר, לשמש צינור תרבותי יהודי המסוגל לאחד ולשמר את נבסיהם הדוחציים של יהודי איטליה מסכנת הנחיה, פיזור ופיצול. ספריות של קהלות אחרות, שלא יכלו לשמר את רכושן התרבותי, העברו ונאספו למרכז החדש של איגוד הקהלות אשר הותקן במיוחד לצרכי ספרייה, במימון של המסדות האיטלקיים השונים. ואילו הן הספריות שעברו אלינו: ספרית קהלת פישליאנו המכילה כ-1000 כרכים והעברה לרומא בשנת 1953 אחרי ויכוחים רבים כפי שמציין ג' אלוני ביזמנו התמוה (כתב-יד של משה רבנו, ירושלים 1992). ובשנות השמונים עברה למרכז ספרית בית המדרש לרבנים האיטלקי המביל עתה כ-15000 כרכים. כמו כן עברו לרומא ספרית קהלת פיזא, אוסף ירא מפירדה, סייצה, פירנצה (לאחר השיטפון משנת 1966), סניגליה והלק מספרית מנטובה (בידוע חלקה הנוזל שמורה בספרייה העירונית במנטובה, כלולים בהי מרטרדה וב-1500 דפוסים עתיקים, כבר מ-1930 מאחר והמטרדה בלמה ומנעה העברת הספרים והי' שנמכרו למוסד מבוכר בגרמניה מן הקהלה עצמה). קהלות אחרות – כדוגמת שרדנו וגיציאנה וליוורנו – העדיפו שלא לוותר על נבסיהם התרבותיים, ובעזרת משאביהם ובספיים הללו בתהליך קיטלוג עצמאי. מבוא ברצוני לעבור ולהתייחס לתגליות המשמעותיות שנמצאו בספריות איטליה. הן בתחום כהי, הן בתחום דפוס ערש והן בתחום דפוס המאה ה־17, בעיקר ביחס למהדורות הלא מוכרות שבהן.

כל אלה שהיו ברשות ת"ת בליוורנו 21 עותקים של הספר מקרי דודקי שהיו בספריה פיטליאנו וקונסטנזה. לעומת זאת אפשר לסמן עותקים נוספים אשר נמצאו במהלך קישלוג דפוסי המאה ה-17 אשר הזכרתי בהתחלת דברי. בסך הכל הם 25 עותקים של 11 מהדורות שונות, בעיניהם הצריך ביותר הוא ד' טורים (א"ח וי"ד) פייבה ז' סאקו 1475 והדפס בבית מ' קוז' המבוא מפיטליאנו והיום ברומא במרכז הביבליוגרפי. והנה הרשימה המלאה:

1. משה בן נחמן, פ' התורה, ליסבון בבית אליעזר [טולידאנו], רמ"ש (אופנברג 97): רומא, אנג'ליקה 13.
2. משנה עם פ' הרמב"ם, נאפולי, י' שניצניו, רצ"ב (אופנברג 92): רומא, אנג'ליקה 33; רומא, קונסטנזה (חסר דף ראשון חלק) 6; טורינו, הארכיון ע"ש ב' טראצ'ני (שני עותקים).

3. נתן בן יחיאל מרומא, ס' הערוך [רומא, 1469-1473] (אופנברג 100): רומא, קונסטנזה 14.
4. יוספון [מנטובה 1475 או 1476] (אופנברג 79): רומא, קונסטנזה 15.
5. תורה עם תרגום אונקלוס ופי' רש"י, אישאר [א' אלאגתאסי], ר"ן (אופנברג 16): רומא, קונסטנזה (על קלף) 15.

6. עמנואל בן שלמה מרומא, מחברת עמנואל, ברישה, ג' שניצניו רצ"א (אופנברג 58): רומא, קונסטנזה (חסר דף ראשון חלק; הערה בב'": "קנין בספי ניסים חלפן") 6; רומא, Centro Bibliografico (בלתי שלם).

7. שלמה אבן אדרת, ש"ת [רומא, לפני כב שבט רל"ה] (אופנברג 55): רומא, קונסטנזה 16.
8. יעקב בן אשר, ד' טורים (א"ח וי"ד), פייבה ז' סאקו, מ' קוז', רל"ה (אופנברג 61): רומא, Centro Bibliografico 17

9. מחזור כמנהג בני רומא, שניצניו - קאול מג'ורה, רמ"ה-רמ"ו (שופס מעורב עם קונטרסים של מהדורת פאנו, לפני שנת רס"ג) (אופנברג 83): רומא, קטעים) 18 Centro Bibliografico
10. משה מקוצי, סמ"ג, [שניצניו] רמ"ח (אופנברג 95): פוזנה, אנטוניאנא 19.
11. אבן סינא, קאנון הנדול, נאפולי, 1491-1492 (אופנברג 6): פוזנה, אנטוניאנא 19.

בהזדמנות זאת הייתי חוצה להפנות את תשומת לב הקוראים במיוחד לעותק ש"ת לשלמה בן אברהם ז' אדרת שהודפס בגראה ברומא בין השנים 1471-1473 עפ"י דברי הביבליוגרף המנוח מ' מארקס, או בין השנים 1469-1473 עפ"י קביעתו של פ' תשבי. כפי שידוע ויתרה זכותו של ו' סימונסן להבליש לפני קהל המלומדים שלפחות ש"ת הרשב"א נדפסו בוודאות ברומא כציון בחברת "העצה על אודות הגט שנתן החורד שמואל המכונה וינשורצו" ויניציה 1566 או 1567. והדברים ידועים ואבמ"ל. אוסיף דק את זאת: ב-1984 ר"ש מסני' פירסם 3 מסמכים מן הארכיון האיטורי שלרומא בליווי הערות ופירושים שאישרו באופן חז-משמעי, על קיומו של בית דפוס עברי ברומא במחצית ביבליה באותיות עבריות (בלשון הראשון מ-1485 מדבר על מכירת 100 עותקים מודפסים וצקראים ביבליה באותיות עבריות (בלשון המסמך עצמו) שנעשתה ע"י יוסף ז' אנג'לו לחיים אנג'לו ממונטלש (ולא מונטנגרו) בקלבריה. במסמך השני משנת 1487 המסלים את קודמו, מצוין במפורש בפעם הראשונה בית דפוס עברי ברומא במאה ה-15, שלפי המסמך הזה דפוסי (לפחות מהדורה אחת: Libri di Mosè במסמך השני) עברו בירושה לאותו יוסף ז' אנג'לו. ולבסוף מסמך שלישי האחרון משנת 1508 המרמז על תביעה משפטית

על איספי כה"י העבריים בספריות איטליה כתבו בעיקר ג' טאמאזי ופ"פ פומאנאלי 1. אמנם כפי שכולנו יודעים היטב מימצאים בהיקף רחב יותר ניתנים לראוב מברסטת המכון לתצלומי כה"י העבריים שבידו שלים. בנוסף לכ"י אלו נתגלו באיטליה בשלוש השנים האחרונות כ"י נוספים שעליהם דווחתי לר"ר ב' ריצ'לר (סגן מנהל המכון) ודרכם צולמו על ידו.

בספריה קונסטנזה (רומא) במהלך קישלוג דפוסי המאה ה-17 אבחנו 6 כ"י בלתי מוזכרים בקישלוג הישן של סצ'רדטה 2. החשוב מכולם הוא ללא ספק מחזור לפסח ולשבועות כפי מנהג איניזן שהועתק בגראה בפרוננס במאה ה-17. בספריה Seminario Teologico Valdese אשר ברומא עתייתי על כ"י המכיל תנ"ך מוקד נאה בקלף, עם מסורה וטעמים מועתק באותיות מרובעות ספרדיות מן המאה ה-17 או ה-18. נודל הספר הוא 24 x 29-7, 388, [6] ד' (הדפים 97-199 בורכו אחרי הדף 388). הקונטרסים בעלי 6 גליונות. בסוף הספר הערות בעקלים קודמים: "לברוך שבליל ד' ו' שעות כ"ו לחדש תשרי התק"ג 24 ottobre 1742 נפטר לען] למו כמ"ד יזודה אלישע בכמ"ד רפאל קוזיאל אביו [1] תנצב"ה בעיר קארורה וקב"ן] רתו בעיר מאסה יז רצון לתת לו מנוחה בגן עדן אמן כ"ד. שביום ה' י"ח שעות, ב' לחדש אייר התק"ג 25 aprile 1743 נפטר לען] למו כמ"ד מרדכי בכמ"ד רפאל קוזיאל תנצב"ה בעיר קארורה וקב"ן] רתו בעיר מאסה... 3. מגילת אסתר מצוירת נמצאת בספריה אנג'ליקה 4. מספר רב של כ"י שהתגלו אפשר למצוא כמוכן במרכז הביבליוגרפי. איניזן אותם בקיצור עפ"י סדר והפקתם באוספים השונים: בספריה בית המדרש ישנם 276 כ"י שותארו ע"י ר' ז' סניי ואין צורך להאריך 5. באוסף פירנצה נשארו כ-40 כ"י שלצעדנו נצקו קשות בשטפון 1966. הפקדו חלק מן הכרכים לחברות המתמחות בשיקום 41 כ"י חשבים והיום שוקמו. רוב החיבורים והזכו ע"י י' צה 6. באוסף פיטליאנו נמצאים כעת 4 כ"י בלבד, משום שכיוצק 7 כ"י נתרמו לבית הספרים הלאומי ב-1952 ושאר כה"י בגראה נאבדו וביניהם החשוב שבכולם הלא הוא הבורי בתרגום קודיאל 7. מסניגאליה נמצאות אצלנו 43 כתובות, בחלקם מצוירות שנכתבו בין סוף המאה ה-17 להתחלת המאה ה-18 וזכויות 8. ולבסוף שמורים בספריה 6 כ"י מאחרים ועוד 8 כתובות מהמאה ה-17 שהובאו ממנטבה לאחרונה. לא מוזמן ניתנו לנו כשי עוד 5 כתובות מפירארה. עם הספרים הנ"ל הועברו לרומא גם הארכיונים של קהלות פיטליאנו וסניגאליה והפרטי של שריל (20 קלסרים) פרט כמוכן לארכיון של איגוד הקהלות 9. כמעט במקרה גיליתי בארכיון הממשלתי בוורונא 10 כ"י מסוגים שונים 10. אסיים סעיף זה בעיון כה"י השמורים עדיין בספריה ת"ת בליוורנו. כפי שידוע כ-60 מכה"י המתוארים בקישלוג של 1973 נמצאו נרכשו ע"י גולדשמידט עבור בית הספרים. נ' אלוני ב-1952 צילם כמעט את כל ה-60 וצילמם בליוורנו והכוללים בקישלוג וצבר, ועוד כמה לא מקוטלגים. לפני שנתיים אשר הגשתי לרשום את דפוסי המאה ה-17 אשר בספריה ת"ת, תוך כדי עבודה מצאתי 31 כ"י ברוהימר בלבד 11 ועוד 31 בעלי השיבות פחותה יותר שנמצאים בתהליך קישלוג. כל כה"י צולמו מחדש לפני שנה וחצי יחד עם ד"ר ריצ'לר (מן המכון) כאשר הוזמן לו לבקר באיטליה.

ב-1990 א"ק אופנברג מאמשרודים פירסם ספירת דפוסי ערך השמורים בספריות הציבוריות שבכל רחבי העולם 12. נוספים אחרים יציאו מן הרשימה משום שבניתיים נאבדו (או לשון אחר נגזלו) - כגון

"תפלות השנה למנהג רומניא" ומעל לכותרת הערה בכ"י של בעל הספר: "איש גר אנכי בארץ" הלא הוא הרב המלומד אברהם יוסף שלמה גראציאהו²⁸. האותיות הן של ד' במברג, וזה לשון הקולפון: "נשלמו התפלות במנהג קהלות רומניא בשבעה ימים לחדש אדר בשנת חמשת אלפים וחמש מאות וחמשה ליצירה, פה ויניציאה". (סימון הספר: II. B. 10).

בפירנצה, בספרייה Laurenziana ג"כ נמצאים שלשה דפוסים נדירים מאד והנה תארם:

א) סדר תפלות כל השנה במנהג ק"ק ספרד, סביניוטה, שט"ו [168] ד' ב) סדר מקומות מסודרות כפי ימי השבוע, סביניוטה, שט"ו [172] ד' ג) מקומות, ויניציאה ע"י מארקו אנטוניו יושטיציאן, ש"ג [176] ד'³⁰.

הערות

G. Tamani, Repertorio delle biblioteche e dei cataloghi dei manoscritti ebraici esistenti in Italia, in "Annali di ca' Foscari", 12, 3 serie orientale 4 (1973), pp. 1-30; J.D. Pearson, Oriental Manuscripts in Europe and North America. A Survey, "Biblioteca Asiatica", 7, 1971; B. Richler, Notes et Melanges, "Revue des Etudes Juives", 132 (1973), pp. 158-160; P.F. Fumagalli, Indagine preliminare su alcuni fondi ebraici di manoscritti nell'Italia e prospettive di rinnovamento degli antichi cataloghi, "Italia", 1-2 (1980), pp. 65-97; Id., Fondi manoscritti ebraici biblioteche italiane, "Italia Judaica", Roma, 1983, pp. 251-271; Id., Formazione dei fondi ebraici nelle biblioteche dell'Emilia Romagna, in F. Parente (ed.), Atti del III convegno dell'ASIG, Roma, 1985, pp. 85-102; G. Tamani, Manoscritti ebraici nelle biblioteche di Firenze, in Manoscritti, frammenti e libri ebraici nell'Italia dei secoli XV-XVI. Atti del VII congresso internazionale dell'ASIG, Roma, 1991, pp. 195-201; A. Vivian, Frammenti, manoscritti e stampe ebraiche a Pisa, ibidem, pp. 215-226; G. Tamani, Hebrew Manuscript Collections in Italian Libraries, in D. Rowland Smith, P. Sh. Salinger (ed.), Hebrew Studies. Papers Presented at a Colloquium on resources for Hebraica in Europe, London, 1991, pp. 46-55; P.F. Fumagalli, Hebrew Manuscripts and Fragments recently Discovered in Italy, ibidem, pp. 123-129; G.M. Gallo, Carte ebraiche nella Biblioteca Reale di Torino, "Accademie e Biblioteche d'Italia" 42 (1974), pp. 3-15; A. Vivian, I manoscritti ebraici della Biblioteca Universitaria di Pisa, "Egitto e Vicino Oriente" 2 (1979), pp. 93-110; S. Pick, I manoscritti di Rashī nella Biblioteca Nazionale di Torino, "Annuario di Studi Ebraici" 11 (1985-87), pp. 49-55.

N. Pavoncello, Manoscritti ebraici casanatensi non descritti dal Sacerdote, "Accademie e Biblioteche d'Italia" 60 (1992), pp. 29-34.

N. Pavoncello, A. Piattelli, Il codice ebraico 2012 G.I. del Seminario Teologico Valdese di (3 Roma (תחת מכש הדפוס).

N. Pavoncello, A. Piattelli, Il manoscritto orientale n. 87 della Biblioteca Angelica di Roma, 4 "Il Bibliotecario" 33-34 (1992), pp. 195-196.

R. Di Segni, Catalogue of the Manuscripts of the Library of the Collegio Rabbinico Italiano, 5 Rome, Italy, Ramat Gan-Roma, 1990 (Aleī Sefer Supplement); A. Piattelli, Il registro di un Mohel reggiano del Settecento (1730-33), "La Rassegna Mensile di Israel" [=RMI], 57 (1991), pp. 589-507.

Relazione sui tesori bibliografici della [!] Comunità Israelitiche d'Italia, Firenze, 1934 6 (במסגרת Montefiore 2,3,5,8,14,19,22,26-30; Ohave Torā 3-14,16-19,21,22,26-27; Talmud Torā 4 עין גם ר' ד' סני, וג'ל, עמ' 183.

המיוחסת לספרים של בית הדפוס וג'ל²⁰. יש לנו, אפוא, הזכחה חותבת על קיומו של בית דפוס לפני 1485 כי אם מסמכים אלו מעודדים לנו בקיות קשות: על איזה תורה מדובר? אולי זהו החומש קטן רל"ז המופיע ברשימות ייחודי מנשובה 22? מדוע שמות המולים שבתעודות אלו אינם מופיעים בכלל באינקונבולים הייחודיים לנו? וכן הלאה. בכל עניין בידינו נתון בוזק ובטוח. אמנם עתה יכולים אנו לאשר בוודאות תאריך מוקדם יותר לתפלות כ-10 שנים מזה, דהיינו יום ה-30 בינואר 1475 לגבי ש"ת הרשב"א. בעותק שנתגלה בספריית קסנצסו (הז'ל מס' 7) ישנה הערה בכ"י, באתיות מרובקות בדרך חלק שבסוף הספר, המוקדשת להולדת בנו של בעל הכרך. שם קוראים כך: "נולד יום ג' חצי ליל. משולם בני נולד בכ"ב בשבט רל"ה ה' יגדלוהו לאהבתו ולאירתו [!] ולתלמוד תורתו וכ"ד וגאמר אמן" ה-22 בשבט רל"ה כאמור חל ביום ב' ה-30 בינואר 1475. הילד נולד בלילה שבין יום ב' ויום ג'. חצי ליל הוא תרגום מילולי מאיטלקית למלה חצות.

ולבסוף אביד את טופס אחד מן התנ"ך (ברישו ע"י גרשום שונצינו, רנ"ד) השמור בברישה בספרייה Queriniiana שעל אוריו הנפלאים לא השמה תשומת לב החוקרים עד כה²².

עד שלא תתבצע תבנית כוללת לקיטולג דפוסים המאה ה-17 השייכים לספריות הייבוריות האיטלקיות, עלינו להסתמך על עובדות מפורזות וחלקיות בלבד. בידינו כמה קטלוגים המיוחסים לאוספים מסיימים²³. בשלבי הבנה נמצאים קטלוגים אחרים. ובכן כל האוצרות הביבליוגרפיים שבספריות איטליה נותרו עדיין חסויים בחלקם. אנשי התווך של הביבליוגרפיה העברית של המאה הקודמת ושל מחצית הראשונה של המאה הנוכחית - רמ"ש, בן-יעקב, וה' פרידברג - לא הצליחו כמעט בכלל לשאוב ידיעות ביבליוגרפיות מן האוספים האיטלקיים בלתי מאורגנים עדיין בזמנם. וכן הביבליוגרפים שבאו אחריהם אשר ביססו רשימות דברי דפוס שלהם בעיקר על האוספים הגדולים אשר בישראל, אנגליה וארה"ב. בגלל זה לא צריך, אפוא, להפתיע אותנו אם נמצא פה ושם מהזרות בלתי מוכרות עדיין. מובן מאליו שאנני מדבר על חיבורים גדולים וחשובים, להפך, באופן כללי, על פרסומי תנכיים, חומשים, תהלים, ספרי תפלות, מילונים וחיבורים קטנים לעת מצוא, בעלי מספר דפים מועט, אשר מרוב שימוש התבלו ואבדו. דפוסים בעלי תפוצה מקומית שהוצאו לאור שוב ושוב, מעבר למה שאנו עשויים אפילו לשער, ואשר נמצאו בכיתו של כל ייחודי. יש לציין שמהזרות רבות מסוג זה לפני תגליתם היו כבר ידועות מרשימות ייחודי מנשובה שעתיקו ב-1595 לצורך מבעי היקוק וחקרו באופן מעמיק ע"י ש' ברובסון²⁴.

להלן רוגמאות אחדות למהזרות כאלו: בסי ב-1087 גילה עותק מהזרות מילון הקטן עברי-איטלקי 'דבר שב' (שהוא בעצם עריכה שונה לס' 'אור לספרו' והוא אליבא דאמת פרי עריכתו של חזק בן ציון בן אברהם (ממודינא) וזגדפס ע"י זאן די גארה ויניציאה בשנת שלי"ט. באנגליקה שמורה מהזורה נוספת משנת ש"מ מודפסת גם היא ע"י די גארה²⁵. אצור שבאותה ספרייה נמצאים עוד מהזרות נדירות שעליהן הערתי בהזדמנות אחרת²⁶. מעניין יותר הוא ללא ספק המחזור לימים נוראים כפי מנהג ק"ק ספרדים שגדפס, כנראה בבית שמואל'ן אשכנזה המסגנה הערפתי בעיר פירארה בשנת ש"ב²⁷. בספרייה העירונית במנשובה מצאתי כרך קטן בגודל 8 על 8 ס"מ חסר שער. בדרך השני מודפס למעלה

Id., Edizioni ebraiche del XVI secolo nella biblioteca del Talmud Torà di Livorno, Livorno, 1992 (שם ספרות נוספת).

24 ש' ברוכסון, בעקבות... הנ"ל (הערה 21) ולאחרונה בספרה המקיף, ספרים וקוראים. תרבות הקריאה של יהודי איטליה בשלהי הרנסנס, דמת-גן, תשנ"ג.

25 עיני הערה 23.

26 נוספות לעניין ומדפים זאן די גארה, קים סג (תש"ז-תשנ"א), עם' 675-678.

27 א"מ פיאטלי, דפוס פירארה בלתי ידוע, "עלי ספר" (בהדפסה).

28 על גראציאנו עיני י' ואקון (מאיר), ספרות כתבי-יד של אברהם יוסף שלמה גראציאנו (ש"פ לערך-תמ"ה), עבודת גמר לתואר מוסמך בבית הספר לספרות. ירושלים, האוניברסיטה העברית, תשנ"א.

29 I. Zатели (ed.), La Bibbia a stampa da Gutenberg a Bodoni, Firenze, 1991, p. 145 n. 90 (תאור הספרים העבריים ע"י Fabrizio Lelli). המחזורות ועל מופיעות גם במאמרה הנזכר של ש' ברוכסון, עם' 54, 55, 75.

30 זאטלי, שם, עם' 141, מט' 79.

נספח א: דפוס המאות הט"ז והי"ז אשר בספרות ווליצ'ליאנה (Vallicelliana) ברומא (לפי סדר כרונולוגי)

א) בראשית [...] אשר נדפס על ידי חברוס סטפנוס יצ"ו בשנת תשע וקשרים למלך... פרנקישקוש... היא שנת ש"ג [צ"ט-ש"ד] לפ"ק פה פאריש... Liber Genesis. Parisiis, Ex officina Roberti Stephani... 14 יד חלקים (חסרים תרי עשר ודניאל). אנג'ליקה 7 בוד 88 צונר עם' 77 שט' 99 (Biblioteca Vallicelliana, Sala Borromini, P.V.8-11).

ב) תמונות תונות תפלות ספרד... נדפס על ידי קורנילייו אוייל קינ"ד בבית דינאל במכירנו... בשנת דפ"ד [צ"ל ש"ד]. קול: "... נשלם בחודש תמוז בין המצרים בשנת ד"ש לפ"ק בניציאנה". 8 תקנה ד' (א-ט). עותק על נייר כחול (הודף האחרון פגום). במברג 269 בניז, הסכמה ורשת בדפוס וניציאה, עם' 273-275 יודוב (מהלמן) 234 צונר עם' 285 שט' (Biblioteca Vallicelliana, Sala Borromini, P.IV.50) 2067.

ג) ספר ראש אמגוה... חבר... יצחק אברבנאל זצ"ל נדפס בניציאנה... בבית... מארקו אנטוניו וישטיאנו... קול: "... נשלם... ביים ששי בשבת שבעה לחודש ניסן בשנת חמשת אלפים ושלש מאות וחמשה...". 24 לך ד' (א-ג-ד). אוייל קינ"ד 77 צונר עם' 77; רוסט עם' 275 שט' 45 (Biblioteca Vallicelliana, Sala Borromini, P.I.5/1).

ד) ספר זבח פסח... חבר... זון יצחק אברבנאל זצ"ל... נדפס בניציאנה... בשנת ש"ה לפ"ק בבית... מארקו אנטוניו וישטיאנו. קול: "תם ושלם ספר זבח פסח בשנים ועשרים לחודש סיון שנת חמשת אלפים ושלש מאות וחמשה...". 24 סו, ג] ד' (א-ה).

A. Piattelli, I quattro manoscritti e l'incunabolo della Biblioteca di Pitigliano, oggi presso il CB dell'UCEI, RMI, 57 (1991), pp. 509-531; עם' 214-220, 326-338.

8) המלון ברוכסון.

9) ז'טלי, הנ"ל, עם' 183-184.

10) A. Piattelli, Frammenti e manoscritti ebraici negli archivi di Stato di Bassano e Verona (מכתב הדפוס).

C. Bernheimer, Catalogue des Manuscrits et Livres Rares Hébraïques de la Bibliothèque du Talmud Torà de Livourne, Livourne [1914], nn. 6, 13, 30, 34, 38, 40, 41, 51-53, 56, 60, 62, 66, 72-75, 77, 89, 91, 97, 100, 104-107, 112, 113, 116, 120.

A. K. Offenber, Hebrew Incunabula in Public Collections: A First Census. In collaboration with C. Moed-Van Walraven, Nieuwkoop, 1990; C. Del Valle, Dos nuevos incunables españoles y su censo, "Sefarad" 51 (1991), pp. 199-202.

A. Piattelli, A. Spagnoletto, Incunaboli ebraici della Biblioteca Angelica non censiti dall'IGI, RMI, 56 (1990), pp. 63-75.

A. Di Nola, Un altro incunabolo ebraico alla Casanatense, RMI, 56 (1990), pp. 64-85-86.

A. Piattelli, Ancora due incunaboli non censiti dall'IGI, RMI, 56 (1990), pp. 77-83.

66) אצי מבקש להודות לפרופ' יהודה נ' פאונצ'ילו על הפנת תשמת לבי לאצקנבולים האלה.

67) A. Piattelli, I quattro... עם' 520-521, 531.

68) על המחזורת הזאת עיני את מאמרו של י' יודוב בירידי הקונגרס העולמי למועד היהודות הזה.

69) G. Tamani, Edizioni ebraiche del XVI secolo nella Biblioteca Antoniana di Padova, "Il Santo" (הערה 9), 23 (1988), p. 8.

R. Di Segni, Nuovi dati sugli incunaboli ebraici a Roma, in Un Pontificato ed una città. Sisto 60 (1471-1484). Atti del convegno, Roma [1985], pp. 291-304.

C. Colafemmina, Documenti per la storia degli ebrei in Calabria, "Sefer Yuhasin" 1 (1985), pp. 9-13, 25-29.

21) צ' [ש'] ברוכסון, בעקבות הספרים האבודים של המאות ה-15 וה-16, "עלי ספר" מז (תש"ז), עם' 37-57, 45 מט' ג.

22) עותק מאוייר נוסף נמצא בספרות האוניברסיטה בליידן; M. Beit-Ariè, The Making of the Medieval Hebrew Books, Jerusalem 1993, p. 252 note 6.

G. Busi, Edizioni ebraiche del XVI secolo nelle biblioteche dell'Emilia Romagna, Bologna, 1987; Id., Hebrew Books of the Sixteenth Century in Italian Libraries, in D. Rowland Smith and P. Sh. Salinger (edd.), Hebrew Studies... cit. (note 1), pp. 88-93; G. Tamani, Edizioni... cit. (note 19); A. Piattelli, Edizioni ebraiche del XVI secolo della Biblioteca Angelica di Roma, in "Accademie e Biblioteche d'Italia" 49 (1991), pp. 24-49.

תהלים [עם פיי שלמה בן שם טוב עטיה], וניציאה [מ"א וישטיאנו], ש"ט. 2. סו [אבל סו, ג] ד' א-6, 8 (אוייל קינ"ד 33 בוד 44 שט' 30 רוסט עם' 299 צונר עם' 226). PP. 13. 66. ב) דוד בן ציון בן אברהם ממוזינא, דבר טוב, וניציאה, זאן די גארה, שם"ה: 8, [8] ד' [א] 8 (Revue des Etudes Juives" 27 (1893), p. 31; 236-265; 246-248 ג' יודוב, ספר 'אור לוסטרו' המוחס לר' יהודה אריה ממוזינא וספר 'ידבר טוב' קראקא ש"ן, ק"ס נש (תשמ"ד), עם' 645-646; O. 4. 35**/2. ג) משה בן יעקב נקוצי, ספר מצוות גדול, וניציאה, דינאל במברג, דפ"ב, 2. [250] ד' א-8, יאסי, יב-78, לאס (במברג 77 שט' 453/6 צונר עם' 569; P. 13. 56 (חסר

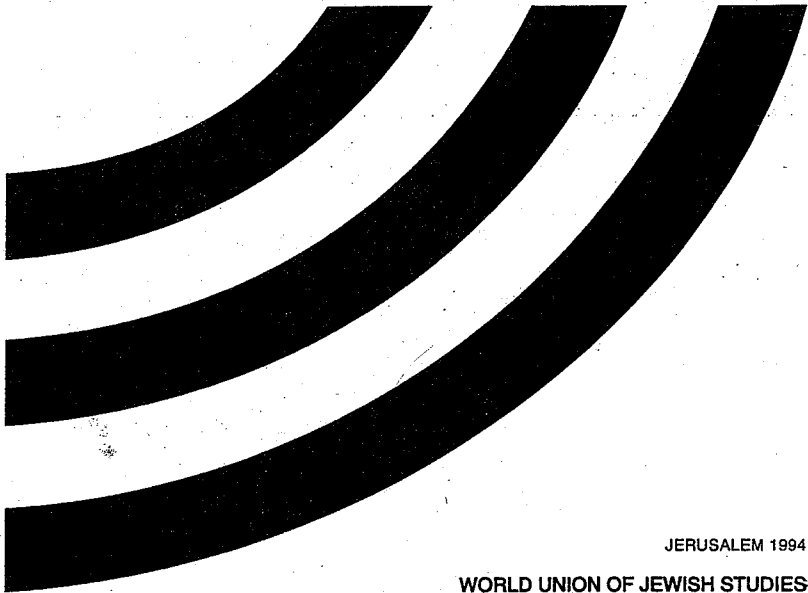
Offprint from

PROCEEDINGS
OF THE

ELEVENTH WORLD CONGRESS OF JEWISH STUDIES

DIVISION C
VOLUME I

RABBINIC AND TALMUDIC LITERATURE

JERUSALEM 1994

WORLD UNION OF JEWISH STUDIES